

УДК 94:352/354(436) „1945/1946“

Солдатов О. Ю.

ВІДНОВЛЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ АВСТРІЇ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Стаття висвітлює формування центральних органів влади в Австрії з квітня 1945 р., коли австрійські політики розпочали активну діяльність, до січня 1946 р., коли віденський уряд одержав міжнародне визнання, в результаті чого Австрійську Республіку було відновлено зі збереженням безперервності її міжнародно-правового статусу.

Ключові слова: Австрія, Австрійська Республіка, Тимчасовий уряд, Карл Реннер.

Досвід перебування у складі тоталітарної німецької держави істотно вплинув на політичну культуру і самосвідомість австрійців. Політичні діячі, які у 1938 р. виступали на підтримку аншлюсу, серед них і голова Тимчасового уряду Карл Реннер, стали прихильниками незалежності Австрійської Республіки. Крім того, страждання від політичних утисків і боротьба проти нацистської влади спонукали колишніх опонентів, передусім соціал-демократів і консерваторів, до примирення та спільної політичної діяльності. Однак на певному рівні політичні суперечності усе одно існували. У серпні 1945 р. соціаліст Теодор Кьорнер, який тоді був бургомістром Відня, маючи на увазі членів Австрійської народної партії, сказав офіцерові американської розвідки, що лише заради політичної єдності у найскладніший час «...він намагається сісти за стіл для обговорення справ із людьми, які відправили його до тюрми...» у 1934 р. [15, с. 257].

Політичну основу Другої Австрійської Республіки становили антинацистські сили, які протягом війни перебували у підпіллі та діячі яких зазнавали репресій з боку влади Третього Рейху. 14 грудня 1944 р. коаліція з усіх австрійських сил Опору, до якої увійшли представники Соціал-демократичної партії, Комуністичної партії, Християнсько-соціального союзу, монархісти часів Першої Республіки та інші, сформувала Тимчасовий австрійський національний комітет (ТАНК)¹. За американськими даними, чисельність його прибічників сягала 40 тис. осіб, половина з яких перебували у Відні. Агенти ТАНК займали впливові посади в австрійській економічній, адміністративній і транспортній системах, зокрема контролювали телеграф, мали вплив на залізницю і також проникли у віденське гестапо [11, с. 564]. До кінця 1944 р. Національному комітету вдалося налагодити контакти з урядами СРСР та Франції [11, с. 559]. Представник ТАНК у посольстві США

в Парижі заявив, що його організація має на меті організувати сили Опору і не прагне ствердити себе в ролі австрійського уряду [11, с. 564].

Існувала також інша організація руху Опору, що називалася «Австрійський рух опору» («О5»)². За інформацією, яку радянські військові одержали від учасників організації, «О5» було сформовано у 1942 р. із представників австрійських демократичних партій, які побували в німецьких тюрмах і концентраційних таборах. «О5» існувала у глибокому підпіллі, її основним завданням була консолідація усіх антинацистських сил, готових чинити опір, а головним методом – саботаж. Учасники організації мали вплив на важливі галузі австрійського господарства. За свідченнями її членів, після взяття Червоною Армією Будапешта «О5» почала готувати повстання у Відні, однак гестапо викрила його підготовку за два тижні до зайняття радянськими військами австрійської столиці [6, с. 65–66].

У повідомленні начальника Головного політичного управління Червоної Армії у ЦК ВКП(б) про «О5» зазначено: «Характерно, що програма організації «О5» в основному збігається з програмою лондонського бюро австрійських соціалістів... Керівники організації... ведуть боротьбу за владу в країні та претендують на участь в уряді Австрії» [6, с. 65–66]. Загалом радянська окупаційна адміністрація применшила роль австрійського руху Опору, оскільки керівники СРСР, навчені ситуацією у Югославії, хотіли повністю контролювати становище в Австрії та підняти авторитет Червоної Армії. Протягом боїв за Відень командування 3-го Українського фронту підтримувало тісний контакт із діячами Опору в австрійській столиці, проте після зайняття Відня про це замовчували. Майора Карла Сокола, який брав участь у спробі заколоту проти Адольфа Гітлера 20 липня 1944 р. і який відіграв керівну роль у спробі повстання у квітні 1945 р., заарештували радянські війська [15, с. 259].

¹ Німецька назва: *Provisorisches Österreichisches Nationalkomitee (PÖEN)*.

² «О5» – шифрована назва центрального комітету організації.

З учасниками руху Опору підтримував контакт голова австрійського імператорського дому Отто фон Габсбург. 19 лютого 1945 р. він написав листа президентові Франкліну Рузвельту, в якому просив допомогти австрійському руху Опору, підготувавши і відправивши на територію країни загони з австрійських військовополонених. Отто фон Габсбург аргументував цю пропозицію необхідністю відповісти на аналогічні дії з боку СРСР. На початку 1945 р. Червона Армія десантувала з повітря кілька сотень австрійських комуністів і антифашистів, які утворили Австрійський фронт свободи і мали сприяти формуванню австрійської Комуністичної партії [12, с. 560–562]. Однак керівництво Сполучених Штатів Америки без уваги поставилося до пропозиції Отто фон Габсбурга, адже попередня спроба сформувати австрійський батальйон із військовополонених зазнала невдачі через намагання Отто фон Габсбурга зайняти керівну позицію [12, с. 563].

Наприкінці березня 1945 р. воєнні дії Другої світової війни розгорнулися на території Австрії. Загони Червоної Армії першими з військ союзників увійшли на австрійську землю: 29 березня вони перетнули австро-німецький кордон біля містечка Клостермарієнберг у Бургенлянді [16, с. 25]. На початку травня 1945 р. британські війська увійшли у Каринтію з Італії, а американські – у Тіроль з Німеччини. 13 квітня закінчилася битва за Відень, який нацистські лідери хотіли перетворити на фортецю. У Каринтії, Штирії і Тіролі активізувалися сили Опору, що полегшило завдання союзницьких військ та зменшило руйнування. Зальцбургу вдалося уникнути нищівних боїв, оскільки старший офіцер нацистської армії дістався розташування американських військ і капітулював під власну відповідальність. Схожа спроба зазнала невдачі у Відні, де групу офіцерів, очолену майором Відерманом, яка встановила зв'язок із радянськими військами, було страчено [13, с. 13–15].

3 квітня до штабу однієї з дивізій Червоної Армії звернувся Карл Реннер, найавторитетніший австрійський соціаліст, який з часів аншлюсу мешкав на батьківщині у містечку Гльогніц, неподалік від кордону з Угорщиною. Політичний доробок Карла Реннера надзвичайно вагомий. З 1894 р. він був членом Соціал-демократичної партії, з 1907 р. – депутатом австрійського парламенту. Після Першої світової війни Реннер як голова австрійської делегації на переговорах у Сен-Жермені брав найактивнішу участь у створенні Першої Австрійської Республіки, з 1918 до 1920 р. займав посаду прем'єр-міністра Австрії. Він також був останнім президентом австрійського парламенту до його розпуску у 1933 р. Ім'я Карла Реннера було відоме освіченим радянським комуністам, оскільки

він – один із перших соціалістичних теоретиків, які почали розробляти національну проблему. Його робота «Марксизм і національне питання» (1913) мала вплив на Йосифа Сталіна [13, с. 21]. Карл Реннер був особисто знайомий з Володимиром Ульяновим-Леніним, Левом Троцьким та іншими більшовицькими керівниками [11, с. 25–26]. Проте у своїх працях Володимир Ульянов-Ленін гостро критикував політичну діяльність Карла Реннера, називаючи його «одним із найганебніших лакеїв німецького імперіалізму» [15, с. 253]. На квітень 1945 р. Карлу Реннеру було сімдесят чотири роки.

Радянським офіцерам Карл Реннер сказав: «Я старий, але готовий порадою і ділом сприяти встановленню демократичного режиму. Тепер у комуністів і соціалістів спільна мета – знищення фашизму... Цим я міг би закінчити свою діяльність та піти на відпочинок» [6, с. 48]. Наступного дня Йосиф Сталін наказав командуванню 3-го Українського фронту: «Карлу Реннеру довіритися. Повідомити йому, що у справі відновлення демократичного режиму в Австрії командування радянських військ його підтримає» [6, с. 48].

На початку квітня 1945 р. активізувалася діяльність антинацистських сил у Відні. 6 квітня з ув'язнення відпустили лідерів християнських соціалістів, серед яких були Леопольд Фігель і Фелікс Гурдес. Разом із колишніми керівниками австрійських соціал-демократів – генералом Теодором Кьорнером і доктором Адольфом Шерфом, які мешкали у Відні, та керівництвом «Австрійського руху Опору» вони розпочали формування муніципальної адміністрації. 17 квітня генерала Кьорнера обрали на посаду бургомистра. Колишній керівник штабу імперської армії, Кьорнер був поважною особою, переконаним і послідовним соціалістом, останнім президентом Ради Федерації Першої Австрійської Республіки. Кандидатуру Теодора Кьорнера затвердила радянська комендатура Відня [13, с. 19].

14 квітня австрійська Соціал-демократична партія, яку представляли Теодор Кьорнер, Адольф Шерф, Оскар Гельмер та інші, об'єдналась із групою революційних соціалістів і стала Соціалістичною партією Австрії (СПА) [11, с. 55]. У квітні 1945 р. було створено Австрійську народну партію (АНП), яка частково продовжувала політичний курс Християнсько-соціального союзу, що існував до заборони політичних партій у 1934 р., відмовившись від конфесійної етики. Вона складалася з трьох груп: Союзу селян (*Bauernbund*), який представляв Леопольд Фігель, Господарського союзу (*Wirtschaftsbund*), серед керівників якого був Юліус Рааб, та представників робітництва. У квітні 1945 р. СПА відкинула пропозицію Комуністичної партії Австрії (КПА) про об'єднання, після

чого керівники АНП заявили про готовність співпрацювати зі СПА [7, с. 514].

КПА, що активізувала свою діяльність у квітні 1945 р., мала небагато спільного з австрійськими комуністами, партія яких брала участь у політичному житті Австрійської Республіки упродовж 1918–1933 рр. Із 23 членів, які входили до ЦК у 1938 р., десятеро загинуло у нацистських концентраційних таборах, двох убито у партизанській боротьбі, інші – померли в Радянському Союзі за нез'ясованих обставин [11, с. 91]. Радянські документи засвідчують, що керівництво КПА, в тому числі її майбутній секретар Йоганн Копленіг, і майбутні міністри Тимчасового уряду Ернст Фішер та Франц Гоннер прибули в Австрію у квітні 1945 р. за розпорядженням і за сприяння керівництва СРСР [6, с. 46–47].

19 квітня Карл Реннер прибув до Відня. На той момент в австрійській столиці вже діяла муніципальна влада. За ініціативою трьох партій – СПА, АНП і КПА – було засновано газету «Нова Австрія» (*“Neues Österreich”*), перший номер якої вийшов 23 квітня. У ці ж дні відбулася зустріч представників профспілок, завдяки чому 27 квітня на коаліційній основі утворено Австрійську федерацію профспілок [13, с. 22]. За посередництвом полковника Червоної Армії Карл Реннер домовився про зустріч із представниками політичних партій, і 27 квітня, після кількадечних переговорів, було сформовано Тимчасовий уряд.

Карл Реннер став канцлером. Крім нього, до Тимчасового уряду увійшли ще дев'ять членів СПА – державні секретарі соціального управління та громадського харчування і сім їхніх помічників (*Unterstaatssekretär*). Австрійська народна партія одержала вісім посад. Серед них – державних секретарів сільського та лісового господарства; промисловості, торгівлі й транспорту; громадських споруд і відбудови. Комуністи здобули вісім місць, зокрема держсекретаря внутрішніх справ і держсекретаря народної освіти, виховання та культури. Держсекретарі фінансів і юстиції не мали членства в партіях. Серед помічників кожного з держсекретарів були по одному представнику кожної політичної партії, крім тієї партії, до якої належав сам держсекретар. Винятком стало лише міністерство фінансів, де помічники не брали участі у діяльності жодної з партій. Характерною рисою Тимчасового уряду було те, що до його складу входили майже винятково політики з Відня.

Канцлер разом із лідерами трьох партій – доктором Адольфом Шерфом (СПА), Леопольдом Куншаком (АНП) і Йоганном Копленігом (КПА) – сформували Політичну раду уряду, в якій одне місце залишили для представника Союзу земель (*Landbund*) [11, с. 27–28]. Політична рада стала

вищим органом виконавчої влади і виконувала функції, зіставні з функціями президента у Першій Республіці. У день свого створення – 27 квітня – Тимчасовий уряд видав декларацію про незалежність, в якій проголосив відновлення Австрійської Республіки в дусі Конституції 1920 р., визнав аншлюс недійсним та закликав австрійців узяти активну участь у боротьбі за звільнення країни від нацистів [11, с. 29].

Також 27 квітня членів Тимчасового уряду прийняв командувач 3-го Українського фронту маршал Федір Толбухін, який фактично визнав новостворений уряд і запевнив урядовців у сприянні з боку Червоної Армії. Наприкінці квітня – на початку травня 1945 р. уряди західних союзних держав отримали листа, в якому було повідомлено, що 27 квітня 1945 р., «...покладаючись на рішення... Московської конференції¹, представники всіх політичних партій країни (Австрії. – О. С.) вирішили відновити Австрійську Республіку як самостійну і незалежну державу та сформувати Тимчасовий уряд...» [12, с. 565].

Віденський уряд швидко розпочав активну законодавчу діяльність. Із 1 травня 1945 р. введено у дію конституційний закон, за яким усі закони і декрети, несумісні з існуванням вільної та незалежної Австрії і справжньою демократією, було анульовано. Решта законів, ухвалених після аншлюсу, тимчасово стали частиною австрійського законодавства. Надалі, працюючи із високою продуктивністю, до кінця жовтня 1945 р. Тимчасовий уряд ухвалив понад 200 законодавчих актів, спрямованих на політичне й економічне відродження Австрійської Республіки [13, с. 31–32].

Такою успішною законотворчою діяльністю уряд значною мірою завдячував своєму керівникові. Звиклий працювати вночі, Карл Реннер часто скликав засідання уряду на дев'яту годину вечора, причому найсуперечливіші питання зазвичай розглядали наприкінці зустрічі, коли урядовці були стомлені і зголоднілі. Знаючи, що після засідання на них чекає вино і бутерброди, які в умовах гострої нестачі харчів ставали ще спокусливішими, урядовці проявляли більшу схильність до компромісу [13, с. 32]. Свої рішення Тимчасовий уряд ухвалював одноголосно, що значно ускладнювало його роботу, однак канцлер неодноразово заявляв, що вважатиме рішення ухваленим, якщо тільки незгодний урядовець не подасть заради своєї особливої точки зору у відставку.

13 травня 1945 р. було прийнято конституційний закон, згідно з яким введено в дію Конституцію 1929 р. із конституційними законами, що діяли 5 березня 1933 р. Уряд також видав закон «Про тимчасове використання урядом повнова-

¹ Московська конференція міністрів закордонних справ США, Великої Британії та СРСР відбулась у жовтні 1943 р. На ній було ухвалено «Декларацію про Австрію», в якій союзники висловили намір відновити Австрію як незалежну державу.

жень федерального та земельних парламентів», що розширило його виконавчі функції та надало законодавчі повноваження, якими він міг користуватися, допоки на основі результатів виборів не буде утворено новий уряд.

Той спосіб, у який було сформовано уряд у Відні, незначною мірою відрізнявся від політичних процедур, що діяли в період Першої Республіки [13, с. 25–26]. Раніше кандидатів на урядові посади висували політичні партії так само, як це сталося у квітні 1945 р., але, на відміну від попередньої практики, уряд Карла Реннера не був затверджений парламентом, що ставило під сумнів його легітимність.

Влада уряду Реннера поширювалася лише на територію Австрії, зайняту радянськими військами. На решті території діяли адміністративні установи збройних сил союзників або ж створені чи затверджені ними австрійські тимчасові адміністративні органи. У Каринтії ще до прибуття британських військ за ініціативою соціалістів було сформовано коаліційний уряд [13, с. 23]. На початку травня у Тіролі, де австрійські повстанці досягли найбільшого успіху у боротьбі з нацистами, керівництво місцевого руху Опору створило Комітет Австрійського Тимчасового уряду, очолений майбутнім міністром закордонних справ Карлом Грuberом, якого американська окупаційна влада визнала головою місцевого уряду. Пізніше земельні уряди почали функціонувати у Зальцбургу і Верхній Австрії [2, с. 70]. Юридичних підстав для взаємодії цих органів із урядом Карла Реннера не було, а отже, координація дій адміністрацій різних регіонів відбувалася на рівні переговорів уповноважених представників чотирьох союзних держав.

В уряді Карла Реннера комуністи зайняли впливові позиції, що не відповідало популярності КПА серед австрійців. За американськими даними, якби вибори відбулися у червні 1945 р., то комуністи одержали б лише близько 5 % голосів виборців, у той час як СПА – 70 %, а АНП – 25 % [12, с. 567]. У телеграмі до Державного департаменту США від 30 квітня 1945 р. британські дипломати висловили таку думку про уряд Карла Реннера: «Реннер... був обраний (Радами. – О. С.) тільки для того, щоб надати уряду респектабельних рис. Не варто очікувати, що людина його віку братиме активну участь у роботі уряду. Реальну роботу... виконуватимуть молоді активні комуністи» [12, с. 101].

2 липня 1945 р. Отто фон Габсбург написав листа президентові США Гаррі Трумену, в якому, зокрема, зазначив: «Росіяни підтримують власний переважно комуністичний режим у Відні... Можу Вас запевнити, що більшість австрійців відмовиться прийняти такий уряд... Тим па-че, вони не приймуть комуністичного правлін-

ня» [12, с. 660]. У цьому листі Отто фон Габсбург пропонував ряд заходів для зміцнення австрійської державності, серед яких назвав створення дієвих земельних урядів і невизнання союзниками уряду Карла Реннера [12, с. 660–661].

Визнання уряду Реннера у його первинному складі було політично не вигідним для Сполучених Штатів Америки та Великої Британії. Значною мірою уряди західних держав насторожувало те, що віденський уряд створено за активної участі радянської військової адміністрації без попередніх консультацій із союзниками [12, с. 103–104]. Така ситуація спонукала уряди Англії та США використати австрійський досвід 1919 р., коли перший уряд Австрійської Республіки сформувався за результатом конференції представників земель. Цього разу конференція мала змінити склад уряду та послабити вплив комуністів [12, с. 566–569].

Думки про те, що вплив комуністів у Тимчасовому уряді завеликий, дотримувався і сам Карл Реннер, про ставлення якого до комуністів яскраво свідчить те, що 18 серпня 1945 р. на конгресі соціалістів Нижньої Австрії він заявив про загрозу «червоного фашизму» [12, с. 581]. Реннер підтримував ідею проведення конференції представників земель і сприяв її організації [13, с. 38].

Конференція відбулася 24–26 вересня 1945 р. У супереч очікуванням британського уряду [12, с. 566] вона не призвела до створення нового уряду у Відні, а лише внесла незначні зміни до вже сформованого уряду Карла Реннера. За результатами конференції було створено посаду помічника держсекретаря закордонних справ, яку зайняв представник АНП. До складу уряду увійшов ще один член АНП, який мав відповідати за охорону майна. Комуністи зберегли пост держсекретаря внутрішніх справ, проте у складі цього відомства було створено комісію під головуванням представника АНП. До неї увійшли по два члени від АНП і СПА, а також один від КПА. Разом із держсекретарем внутрішніх справ комісія мусила обговорювати та приймати рішення з усіх питань громадської безпеки. Рішення комісії мали бути ухвалені одноголосно. Таким чином, вплив комуністів у держсекретаріаті внутрішніх справ істотно обмежили. Крім того, комісія мала забезпечити підготовку і проведення майбутніх виборів до Національної ради і ландтагів. Вибори були призначені на 25 листопада 1945 р. Учасники конференції також виступили за повернення урядам земель їхніх законодавчих повноважень і за те, щоб центральна адміністрація на місцях діяла через місцеві уряди [11, с. 42–43].

9–10 жовтня 1945 р. відбулася друга конференція представників земель, яка розглянула питання про підготовку виборів до Національної ради, валютну реформу (перехід із рейхсмарок

на шиллінги), а також про визнання уряду Карла Реннера союзними державами [11, с. 44]. За її підсумками ухвалили рішення, що усі члени і претенденти на членство НСДАП, СС і СА не братимуть участі у виборах, за що виступали представники КПА і СПА і проти чого були учасники конференцій від АНП [12, с. 626–627]. Наприкінці жовтня відбулася третя конференція представників земель, яка основну увагу приділила економічним проблемам Австрії. Економічну політику Тимчасового уряду, спрямовану на відбудову й отримання міжнародної допомоги, було оцінено схвально. Ці три конференції засвідчили, що уряд Карла Реннера заручився значною підтримкою провінцій. Це зміцнило позиції Тимчасового уряду у переговорах із Союзнницькою радою [13, с. 37].

Відсутність адміністрації, яка діяла б на всій території країни, ускладнювала боротьбу з повоєнною кризою. Крім того, починаючи з 1918 р. в Австрійській Республіці існував конфлікт інтересів Відня і провінцій, який базувався на відмінностях між міським і сільським способами життя, а також на тому, що Відень традиційно перебував під впливом соціал-демократів, а провінції залишалися консервативними [13, с. 36]. Таким чином, повоєнне розділення Австрії на окупаційні зони загрожувало посиленням сепаратистських тенденцій у країні.

Після змін, внесених до складу Тимчасового уряду конференцією представників земель, голова американських окупаційних сил в Австрії генерал Марк Кларк оцінив уряд Реннера як «...настільки задовільний з усіх точок зору, наскільки будь-який інший, який може бути сформований» і вважав, що США мають погодитися на розширення його повноважень на усю територію Австрії [12, с. 613]. Британський уряд давав згоду на збільшення компетенції уряду Реннера лише за умови пильного контролю за його діяльністю з боку Союзнницької комісії і хотів формально представити зміну складу Тимчасового уряду за результатами конференції як створення нового [12, с. 617].

29 вересня, після звернення канцлера Карла Реннера, Союзнницька рада ухвалила рішення, яким рекомендувала своїм урядам поширити владу віденського уряду на всю Австрію за умови, що верховна влада в Австрії належатиме Союзнницькій раді, за нею буде закріплено урядові функції контролю за кордонами, дипломатичного представництва і демілітаризації, і вона затверджуватиме закони, ухвалені австрійським урядом, та проаналізує вже затверджені [6, с. 104]. 20 жовтня 1945 р., після одержання згоди урядів чотирьох союзних держав, Союзнницька рада ухвалила рішення про поширення влади віденського уряду на всю територію Австрії,

зобов'язавши його підготувати і до кінця року провести вибори.

Радянський уряд, ухваливши рішення про поширення влади Тимчасового уряду на всю територію Австрії, без попередніх консультацій з іншими союзними державами запропонував Тимчасовому уряду налагодити дипломатичні стосунки [6, с. 114]. Це спричинило занепокоєння урядів США та Великої Британії і спонукало їх пришвидшити встановлення дипломатичних відносин із урядом Карла Реннера [12, с. 646–647, 657–658].

19 жовтня уряд затвердив закон про вибори, базований на виборчому законодавстві Першої Республіки і модифікований за результатами другої конференції представників земель, а 30 жовтня його схвалила Союзнницька рада [12, с. 41]. Наприкінці жовтня уряд оголосив про початок передвиборної кампанії. За прогнозами, СПА і АНП мали здобути приблизно однакову кількість голосів, а комуністи із 10–20 % голосів виборців – отримати «золоту акцію» в Національній раді [12, с. 656].

Вибори, що відбулися 25 листопада, закінчились неочікуваним результатом. Найбільшу підтримку здобула Австрійська народна партія (АНП), за яку проголосували 1,6 млн австрійців. Соціалістичну партію Австрії (СПА) підтримали 1,43 млн громадян, у той час як за Комуністичну партію Австрії (КПА) віддали голоси лише 174 тис. австрійців, тобто 5,44 % виборців [11, с. 48]. Відповідно, АНП здобула 85 мандатів у Національній Раді, СПА – 76, а КПА – 4. На виборах до ландтагів ситуація була схожою, але у Відні та Каринтії перемогла СПА, отримавши 59 зі 100 і 18 із 35 мандатів відповідно. У решті регіонів лідером стала АНП з найбільшою перевагою у Тіролі, де вона одержала 26 мандатів із 36. КПА найактивніше підтримали у Відні (6 мандатів зі 100). У Верхній Австрії, Тіролі і Форарльберзі комуністи до ландтагів не пройшли [11, с. 49].

Керівники КПА пояснювали свою невдачу на виборах впливом пронацистських і великонімецьких симпатій. Представник КПА у Москві Фрідріх Гексман вказував також на адміністративний чинник: «Неможливо було здійснити впорядкований контроль виборчих списків... У великих частинах країни Народна і Соціалістична партії залишалися “серед своїх”... Вона (АНП. – О. С.) здобула перемогу завдяки поєднанню фашистського впливу ззовні і допомоги бюрократичних елементів, які сидять у державному апараті, в управліннях провінцій і громад, у виборчій комісії...» [6, с. 116–117]. Голова КПА Йоганн Копленіг зауважував про недостатню активну боротьбу з антикомуністичною і антирадянською пропагандою. Крім того, на його думку, популярність комуністів зменшило те, що

«широкі маси розуміли нашу (Комуністичної партії. – О. С.) точку зору таким чином, що ми нібито кожного, хто хоч якось причетний до нацистів, хочемо знищити» [6, с. 123]. Як заявив генеральний секретар АНП доктор Фелікс Гурдес, за підсумками виборів «вона (КПА. – О. С.) не може здійснювати жодного значного впливу на австрійське парламентське життя». Міністр освіти Тимчасового уряду комуніст Ернст Фішер зазначив, що «на основі демократичних принципів» комуністи втратили право на участь у новому уряді [12, с. 665].

Результат виборів 1945 р. для КПА був надзвичайно низьким, якщо врахувати, що, отримавши 174 тис. голосів, сама Комуністична партія налічувала 120 тис. членів. Чималий вплив на результат виборів мала традиційна політична лояльність австрійців до соціал-демократів, яких репрезентувала СПА, і консерваторів, представлених АНП. В одній із приватних бесід Карл Реннер зазначив: в Австрії прийнято за традицією, що син вступає до тієї партії, до якої належить його батько [6, с. 93]. Якщо порівняти результати виборів 1945 р. і 1930 р., на яких соціал-демократи здобули 1,3 млн голосів, а комуністи – 24 тис., можна помітити, що стратегічний розподіл політичних симпатій майже не змінився.

Вибори 1945 р. показали, що збереження коаліції двох найпопулярніших партій – АНП і СПА – надзвичайно важлива, а у повоєнних обставинах, можливо, й обов'язкова умова існування Австрійської Республіки. Відсутність такої коаліції спричинила б напружену політичну боротьбу між двома майже рівними за впливом партіями, до якої була б залучена абсолютна більшість австрійських громадян. Спираючись на політичний досвід Першої Австрійської Республіки, редактор газети "*Arbeiter Zeitung*" («Робітничка газета») соціаліст Оскар Поллак писав: «Коли демократична країна... розділяється на два табори, на дві партії з приблизно однаковою силою, ця країна не може керуватися демократичними методами усупереч волі однієї з двох партій... Кожна спроба керувати такою країною через одну половину населення всупереч бажанню іншої має призвести до загрози і навіть знищення демократії» [13, с. 48].

Ще перед виборами до Національної ради усі три партії заявили про бажання продовжити коаліційну співпрацю [12, с. 656]. 26 листопада 1945 р. Тимчасовий уряд Карла Реннера подав у відставку й отримав тимчасові повноваження формувати новий уряд. Його очолив голова АНП Леопольд Фігель. 18 грудня 1945 р. склад нового уряду затвердила Союзницька рада. Наступного дня відбулося перше засідання Національної ради. 20 грудня Національна рада із Федеральною радою, обраною ландтагами, на об'єднаній сесії

обрали федеральним президентом Карла Реннера: за його кандидатуру проголосували 204 із 205 депутатів, один утримався [13, с. 44].

До виборів Леопольд Фігель кілька місяців очолював Австрійську народну партію. Починаючи з 1938 р., він як колишній голова Союзу селян провів шістьдесят вісім місяців у тюрмах і таборах. Невдовзі після свого звільнення на початку квітня 1945 р. Фігель реорганізував Союз селян і став губернатором Нижньої Австрії [13, с. 19–20]. На початку грудня 1945 р. він як голова партії-переможниці і канцлер сформував новий уряд. Його віце-канцлером став лідер соціалістів доктор Адольф Шерф. Крім нього, міністерські портфелі отримали ще п'ять соціалістів. Сім міністрів належали до АНП. Міністри фінансів і юстиції були позапартійними, міністром енергетики й електрифікації став комуніст доктор Карл Альтман [11, с. 257–258]. Участь представника Комуністичної партії у новому уряді не відповідала політичному впливові комуністів і була продиктована бажанням уникнути конфронтації з Радянським Союзом. Міністерство енергетики й електрифікації створили спеціально для представника КПА [13, с. 46].

Оскільки Тимчасовий уряд був лише перехідною інституцією, сформованою внаслідок політичних домовленостей, а не волевиявлення громадян, його законодавчі акти не мали повної юридичної сили. Тільки після виборів 1945 р. новосформована Національна рада розпочала повноцінну законотворчу діяльність. 19 грудня 1945 р. вона одним із перших своїх рішень ухвалила Конституцію 1929 р., за якою Австрійська Республіка мала парламентський характер, її найвищим законодавчим органом була Федеральна асамблея, що складалася з двох палат – Національної ради і Федеральної ради, а президента Австрійської Республіки обирали усенародним голосуванням [13, с. 46–47].

18 грудня 1945 р. на позачерговому засіданні Союзницька рада схвалила склад уряду Леопольда Фігеля, і представники чотирьох держав погодились рекомендувати своїм урядам визнати австрійський уряд [12, с. 688]. 4 січня австрійський уряд визнали чотири союзні держави [12, с. 693–696]. У результаті Австрійську Республіку було відновлено із визнанням безперервності її міжнародно-правового статусу [2, с. 69].

Отже, австрійські політичні діячі відновили свою діяльність вже під час Другої світової війни. У квітні 1945 р. за ініціативою діячів Першої Австрійської Республіки й учасників руху Опору почали формуватися австрійські адміністративні органи. Тимчасовий уряд Карла Реннера був створений за активного сприяння радянської військової адміністрації та всупереч бажан-

ню урядів західних держав. Однак радянська підтримка Тимчасового уряду виявилася неагресивною і не перешкоджала політичним консультаціям із представниками урядів західних союзників й урядами земель, оскільки основним завданням тогочасної політики СРСР в Австрії було сприяти відновленню Австрії як самостійної держави, дружньої до Радянського Союзу.

Провідну роль у відновленні австрійської центральної адміністрації відіграли саме австрійські діячі. Окупаційні адміністрації союзників у цьому процесі виконували здебільшого контрольну функцію. 1945 рік продемонстрував, що, попри семирічне панування нацистів, політичний досвід Першої Австрійської Республіки залишився актуальним, а австрійське населення і політичні діячі зберегли демократичну політичну культуру. Досвід перебування у складі Третього Рейху переконав австрійських політи-

ків у помилковості аншлюсу і підвищив рівень політичної свідомості австрійських громадян. Крім того, спільна боротьба проти влади нацистів підштовхнула непримиренних політичних опонентів часів Першої Республіки (соціал-демократів, яких після Другої світової війни представляла Соціалістична партія Австрії, і консерваторів, яких репрезентувала Австрійська народна партія) до співпраці заради відродження австрійської державності.

Тож основні труднощі Австрійської Республіки, які перешкоджали її існуванню до Другої світової війни, а саме слабка політична свідомість громадян і поділ суспільства на два ворожі політичні табори, були подолані. Завдяки цим змінам менш ніж за рік після завершення війни австрійські політичні діячі досягли значних успіхів – в Австрійській Республіці з'явився легітимний і визнаний на міжнародній арені уряд.

Список літератури

1. Белецкий В. Н. Советский Союз и Австрия. Борьба Советского Союза за возрождение независимой демократической Австрии и установление с ней дружественных отношений (1938–1960 гг.) / В. Н. Белецкий. – М. : Изд-во Ин-та междунар. отношений, 1962. – 343 с.
2. Вальдхайм К. Австрийский путь / К. Вальдхайм. – М. : Прогресс, 1976. – 231 с.
3. Жиряков И. Г. Советская оккупация Австрии : некоторые политико-правовые выводы и обобщения / И. Г. Жиряков // Право и жизнь. – 2007. – № 112 (7). – Режим доступа: <http://www.law-n-life.ru/arch/n112.aspx>. – Назва з екрана.
4. «Народная демократия» : теория и практика // Власть-общество-реформы : Центральная и Юго-Восточная Европа. Вторая половина XX века / отв. ред. Э. Г. Задорожнюк ; Ин-т словяноведения РАН. – М. : Наука, 2006. – С. 17–77.
5. Рошин А. А. Послевоенное урегулирование в Европе / А. А. Рошин. – М. : Мысль, 1984. – 294 с.
6. Советская политика в Австрии. 1945–1955 гг. Сборник документов / ред. П. Бордюгов. – М. : АИРО-XXI ; СПб. : Дмитрий Буланин, 2006. – 656 с.
7. Цюльнер Е. Історія Австрії / Е. Цюльнер ; пер. з нім. Р. Дубасевич, Х. Назаркевич, А. Онишко, Н. Іваничук. – Львів : Літопис, 2001. – 712 с.
8. Austria 1945–1995 : Fifty Years of the Second Republic / ed. by Kurt Richard Luther (Keele University) and Peter Pulzer. – Ashgate Vermont : All Souls College Oxford, 1998. – 251 p.
9. Boyer J. W. Some Reflections on the Problem of Austria, Germany and Mitteleuropa / J. W. Boyer // Central European History. – 1989. – No 22. – P. 301–315.
10. Die Große Koalition. 1945–1966. – Режим доступа: <http://zis.uibk.ac.at/>. – Назва з екрана.
11. Documentation zur Österreichischen Zeitgeschichte. 1945–1955 / hrsg. J. Kocensky. – Wien ; München : Jugend und Volk, 1975. – 531 S.
12. Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1945. – Vol. III. – Washington : United States Government Printing Office, 1968. – 1624 p.
13. Hiscocks R. The Rebirth of Austria / R. Hiscocks. – London ; New York ; Toronto : Oxford University Press, 1953. – 307 p.
14. Österreich unter alliierter Besatzung 1945–1955. – Режим доступа: <http://zis.uibk.ac.at/>. – Назва з екрана.
15. Piotrowski H. The Soviet Union and the Renner Government of Austria, April–November 1945 / H. Piotrowski // Central European History. – 1987. – Vol. 20. – Issue 3–4. – P. 246–279.
16. Portisch H. Österreich II : Die Wiedergeburt unseres Staates / H. Portisch. – Wien : Kremayr&Scheriau, 1985. – 528 S.
17. Rathkolb O. The Paradoxical Republic : Austria 1945–2005 / O. Rathkolb ; transl. from the German by O. Binder, E. Breuning, I. Fraser, D. Sinclair-Jones. – New York : Berghahn Books, 2010. – 301 p.
18. Ritschel K. H. Österreich ist frei. Der Weg zum Staatsvertrag 1945 bis 1955 / K. H. Ritschel. – Wien : Ed. Gusch, 1980. – 231 S.

O. Soldatov

RESTORATION OF AUSTRIAN CENTRAL ADMINISTRATION AFTER WORLD WAR II

The article highlights a formation process of Austrian central authority, since April 1945, when Austrian politicians became active, till January 1946, when the Viennese government was internationally recognized. As a result of this recognition the Austrian Republic was restored with continuity of its international legal status.

Keywords: Austria, Austrian Republic, Provisional Government, Karl Renner.

Матеріал надійшов 30.04.2012